

Aivars Bulis
Daugavpils Universitāte, Latvija

ANTONA KŪKOJA IEGULDĪJUMS LATGALES KULTŪRAS ATTĪSTĪBĀ

Abstract

Antons Kukojs (1940-2007) is one of the most prominent cultural figures in Latgale. He has been a well-known poet and artist, art school founder and director, ceramist, actor and director in many plays. All his life he devoted for the development and promotion of his native region, thereby leaving an invaluable contribution to the cultural development of Latgale.

Atslēgas vārdi: Latgale, kultūra, attīstība, Antons Kūkojs

Antona Kūkoja personība izceļas ar savu daudzpusību un aktīvo darbību Latgales kultūras attīstībā. Viņu var uzskatīt par vienu no spilgtākajiem gadsimtu mijas Latgales reģiona kultūras darbiniekiem, kurš atstājis nenovērtējamu kultūrvēsturisko mantojumu dažādās mākslas jomās, kura ietekme vēl nav līdz galam apzināta.

Antons Kūkojs dzimis 1940. gada 23. decembrī Ludzas apriņķa Nautrēnu pagasta Ruduku sādžā kalēja ģimenē. Augot vienkāršā zemnieku ģimenē, zēns jau no mazotnes spēcīgi izjūt vienkāršo Latgales lauku ļaužu dzīvesveidu un dzimtās Rogovkas iedzīvotāju kultūras izpausmes, kas bieži atsaucas mākslinieka turpmākajā daiļradē.

Skolas gaitas topošais kultūras darbinieks sāk toreizējā Ludzas rajona Nautrēnu vidusskolā (1947 - 1958). Jau skolas gados Antonam rodas pastiprināta interese par mākslu, savam priekam mazais Antons zīmē dažādas ainas smiltīs un uz bērza tāsīm, veido neparastas kompozīcijas no dabas materiāliem, tāpēc gluži loģiska šķiet izglītības turpināšana Rīgas Lietišķās mākslas vidusskolas Rēzeknes filiālē (1960 – 1962.), kam seko studijas Latvijas Mākslas akadēmijā (1962 - 1966), kas ļauj vienkāršajam lauku puisim izkopt mākslinieciskās spējas un atraisīt dabas dotos talantus.

Savas darba gaitas kā laborants Antons Kūkojs 1959. gadā uzsāk dzimtajā Nautrēnu vidusskolā, taču vēlāk paralēli mākslas studijām strādā par zīmēšanas un mākslas vēstures skolotāju vairākās Rēzeknes skolās (1960 - 1965).

1965. gadā jaunais mākslinieks Antons Kūkojs saņem scenogrāfa darba piedāvājumu Rēzeknes Tautas teātrī, kur pēcāk kļūst par uzvedumu daļas vadītāju. Šis posms līdz 1980. gadam kļūst par vienu no nozīmīgākajiem un radošākajiem Kūkoja dzīvē. Tieši darbodamies Rēzekne teātrī Kūkojs pievēršas režisora un dramaturga darbam. Viņa vadībā tiek iestudētas tādas lugas kā V. Ježova "Lakstīgalu nakts", R. Blaumaņa "No saldenās pudeles", u.c., viņš sagatavo scenārijus lugām "Griežas laika patmales, griežas", "Baltābola kalniņā", taču par galveno Antona Kūkoja veikumu, kas zelta burtiem tiek ierakstīts Latgales kultūras vēsturē,

kļūst viņa sacerētās lugas "Man pateik byut kūpā ar brōlim un mōsom" (1970), "Troks voi nu Rogovkas" (1970), "Bogots cytus bogotus dora" (1980) un pirmais etnogrāfiskais latgaliešu kāzu uzvedums „Kuozyz Latgolā" (1974).

Darbojoties teātrī, netika aizmirsts arī Kūkoja pamatdarbs – scenogrāfija. Teātrī pavadīto gadu laikā tapa dekorācijas vairāk kā 40 uzvedumiem. Ipaši atzīmējamas dekorācijas R.Blaumaņa lugām "Ļaunais gars" un "Pazudušais dēls", V.Vīgantes "Palmas zaļo vienmēr", Dz. Pristlija "Savāds gadījums ar misteru Ketlu un misis Mūnu", A.Upīša "Apburtais loks", V.Ježova "Lakstīgalu nakts", A.Galijeva "Adata un durklis", V.Leonova "Zelta kariete" u.c. Kūkojs ir bijis arī viesdekorators Alūksnes Tautas teātrī, Jēkabpils tautas teātrī un Daugavpils Teātrī.

Vairākās lugās Kūkojs uzņemas arī aktiera lomu: Pieteris ("Ļaunais gars"), Andžs ("Pazudušais dēls"), Egdāls ("Ziemeļu madonna"), Inspektors Strīts ("Savāds gadījums ar misteru Ketlu un misis Mūnu"), svāts ("Kāzas Latgalē"), Vectēvs ("Kalnā kāpēju laiks") u.c. (Trojanovskis 1992: 35)

Dzīves laikā Antonam Kūkojam nācās sastapties arī ar kino mākslu. Viņš kļuva par scenārija autoru TV filmām "Rūto saule, rūto bite" (1983) un "Mālā viss mūžs" (1990). Tāpat Kūkoja vizuālais tēls tika novērtēts aktiera veidolā, piedaloties mākslas filmās "Trīs minūtes lidojuma" (konsultants, svāta lomā), "Cilvēka bērns" (Kazača lomā).

Nākamais, ne mazāk radošais posms mākslinieka dzīvē saistās ar darbu Rēzeknes Novadpētniecības muzejā (1980 - 1991), kad savu talantu Kūkojs izpauđa izstāžu un ekspozīciju noformētāja amatā. Antona Kūkoja publikācijās republikas presē izskanēja Rēzeknes mākslas dzīves vērtējums. Viņš sastādīja un rediģēja mākslinieku personālizstāžu katalogus.

Zīmīgi, ka paralēli darbam muzejā Kūkojam nākas uzņemties arī A. Paulāna Tautas lietišķās mākslas studijas vadību. Sekojot skolotāja Andreja Paulāna pēdās, Kūkojs sāk profesionāli nodarboties ar keramiku, veidojot krūzes, vāzes un svečturus no māla. Kā keramikas studijas vadītājs, Kūkojs izrāda lielu iniciatīvu veicinot pašmāju podnieka cepļa tapšanu, centās saliedēt Latgales keramiķus un katru gadu organizēja keramikas darbu izstādes Rīgā, Liepājā, arī ārzemēs- Vācijā, Maskavā, Latgales keramikas dienu pasākumos- Balvos, Gulbenē, Preiļos, Krāslavā, Ludzā. Tieši šai laikā sasaucoties ar neatkarības kustību uzplaukst nacionāla mēroga Latgales tradicionālās keramikas popularitāte, par ko jāpateicas arī Kūkoja personīgajam ieguldījumam.

Paralēli darbam ar keramiķiem, skolotāja Jāņa Undas ietekmē Kūkojs sevī atklāj arī literāta talantu, kā rezultātā 1979. gadā nāk klajā pirmais Kūkoja dzejas krājums „Māla vezums”. Arī otrais izdevums ar nosaukumu „Vāraunieks” (1982) veltīts Latgales keramikas

tematikai. Taču tie ir tikai literāta daiļrades aizsākumi un dzejas, prozas rakstīšana pavada Antonu Kūkoju visas dzīves garumā. Pie Kūkoja bibliogrāfijas pieskaitāmi darbi "Septiņkalne" (1985), "Sovā saimē" (1990), "Mīlesteiba. Lelais līpu kolns" (1995), "Oka" (1997), "Rītu pusē" (1999), "Klēpis" (1999), "Laiks katram iezīmēties" (2000). (Rancāne 2007: 43)

Savu dzejnieku talantu A. Kukojs pielietoja, arī rakstot dziesmu tekstus. A.Kūkoja dzejoļi paši par sevi ir ļoti muzikāli. Koru diriģents un ansambļu vadītājs Zigfrīds Miglenieks Ludzas 800 gadiem uzrakstījis dziesmu ar A.Kūkoja vārdiem. Krāslavietis komponists, Daugavpils Pedagoģiskā institūta Mūzikas katedras pasniedzējs Henrihs Gaļinskis komponējis mūziku ap 20 A.Kūkoja dzejoļiem. Izveidojusies cieša radoša sadarbība starp diviem bijušajiem Ludzas skolu direktoriem – Lolitu Greitāni no Mūzikas pamatskolas un A.Kūkoju no mākslas skolas. Uzrakstītas vairākas jaukas dziesmas ar visu pavadījumu. „Dziesma Ludzai”, „Vainadziņš” un „Aizezere” iekļautas kompaktdiskā „Esmu Ludzai pierakstīts”, ko ieskaņojis L. Greitānes vadītais Ludzas Bērnu un jauniešu centra slavenais ansamblis „Cielaviņa”. (Trojanovskis 2005: 5)

Savā daiļradē autors atkal un atkal atgriežas pie dzimtā novada tematikas, gan rakstot dzejoļus latgaliešu valodā, gan arī apzinot Latgales kultūrvēsturisko mantojumu, mēģinot celt latgaliešu pašapziņu. Daudzus no šiem izdevumiem autors pats arī ilustrējis. Kā atzinība Kūkoja rakstnieka veikumam 1991. gadā ir uzņemšana Latvijas Rakstnieku savienībā. Nozīmīgs ir arī Kūkoja darbs ar jaunajiem talantiem, iesaistot tos dzejas dienu pasākumos, izdodot dzejoļu krājumus, iepazīstinot ar profesionāliem dzejniekiem un personīgi konsultējot rakstniecībā.

Lai arī Kūkojs ir saņēmis izglītību vizuālajā mākslā, pielietojot to scenogrāfa un muzeja mākslinieka darbā, tomēr stājmāksla nekļūst par Antona Kūkoja pamatnodarbošanos. Zināms vien tas, ka studiju gados Kūkojs pastiprināti pievērsies akvareļglezniecībai. Taču 1993. gadā Antons Kūkojs atsāk aktīvas mākslinieka gaitas.

Mākslinieks atklāj, ka viņam patīkot gleznot arī aktus, taču vietējai sabiedrībai viņš tos neizrāda, jo domāja, ka tos nesapratīs tā laika sabiedrība. Savu iedvesmu guva no sava tēva celtās lauku mājas „Olksāni”, kas celta 1936. gadā, dabas un tās apkārtnes, no latgaliešu kultūras un savas ģimenes, galvenokārt, sievas Veronikas Kūkojas.

Viņa veidotie pasteļi skaitāmi simtos, atjaunojot Latgales dabu, ievērojamas vietas, vēsturiskos objektus un personības. Kūkojs veidojis pastelglezniecības ainavu ciklus, kas veltīti dažādām Latgales vietām: Ludzai, Rēzeknei, Nautrēniem, Nirzai u. c. Pēc viņa projektiem veidoti piemiņas akmeņi un piemiņas vietas Ludzā, Garbaros, Dekteros, Lielpujātos. (Gleizdāns 1997: 5)

Kā vēl viens nozīmīgs Antona Kūkoja sasniegums minama Ludzas mākslas skolas dibināšana, kuras ideju jau ilgāku laiku mākslinieks bija lolojis, un pateicoties Kūkoja aktīvajai rīcībai, šo ieceri izdevās arī realizēt dzīvē. Mākslas skolas atvēršana bija pamatīgs impulss mākslas un kultūras dzīves attīstībai toreizējā Ludzas rajonā. Profesionāla mākslas skola pavēra vietējiem bērniem iespēju apgūt zīmēšanas, gleznošanas, keramikas, tekstila un citus mākslas paveidus. Laika gaitā skola paplašinājās, atverot filiāles Nautrēnos un Ciblā.

Būdams skolas idejas autors, Kūkojs arī kļuva par Ludzas mākslas skolas direktoru un sekmīgi vadīja šo iestādi 10 gadus (1991 - 2001). Vēlāk, pateicoties Kūkoja iniciatīvai, skolai tika piešķirts slavenā trimdas mākslinieka – novadnieka Jura Soikāna vārds.

Antona Kūkoja darbošanās daudzu gadu garumā ir vērsta tieši uz to, lai latgalieši apzinātos savas spēcīgās saknes, lai atcerētos un godātu savus dižos novadniekus, lai lepotos ar to, ka viņi ir latgalieši.

„Savulaik nevarēja rakstos minēt- nāku no Latgales. Vajadzēja teikt- nāku no Austrumlatvijas vai no zilo ezeru zemes. Pret Latgali cīnījūsās visādas varas. Tagad pretī necīnās, bet arī pretī nenāk,”- nosaka Antons Kūkojs. Lai gan, kā teic Kūkojs, Latgales ļaudis īpaši pārticīgi nekad nav dzīvojuši, tomēr cilvēki mīlēja savu zemi. Sociālisma laiki šo zemes mīlestību iznīdēja un tā vēl aizvien nav atgriezusies. (Kūkojs 2006: 10)

Ar savu darbošanos A. Kūkojs cenšas, lai latgalieši būtu stipri garā, taču cilvēki nevar pārtikt tikai no dvēseles maizes, tāpēc viņš uzskata, ka, neraugoties uz sūro dzīvi, Nautrēnu pusē, stingri turas latgaliskums. Šā novada kultūras saknes uztur cilvēka garu, vairo pašapziņu. A. Kūkojs nekad nedzīvoja ar pesimistiskām un drūmām domām, kā apkārtējie, kad nāca grūti laiki valsts ekonomikā, viņš vienmēr ir uzsvēris, ka pats galvenais, lai tauta un valsts būtu brīvi. Viņš to pamato, ka varu brīvi rakstīt to, ko domāja un izteikt savu viedokli. Nav jālaipo caur domu dzejolī. Viņam vislielākais prieks par to, ka Latgalē ir radošā potenciāla ziedu laiks. Savulaik Rēzeknē dzejniekus varēja saskaitīt uz vienas rokas pirkstiem, bet gadiem ejot autoru skaits pieauga. Varbūt visus par dzejniekiem nevar saukt, bet tie bija cilvēki, kas ar rakstīšanu spodrīna savu dvēseli, meklē izteikšanās veidu, popularizējot kultūru un mākslu. (Mārtuža 2000: 12)

Bibliogrāfija

1. Glezidāns, P. (1997) Ar sovu aplīcijnōjumu. *Zemturs*. Nr. 52.
2. Kūkojs, A. (2006) Mūžs Latgales kultūrā. *Rēzeknes Vēstis*. Nr. 114.
3. Mārtuža, E. (2000) Mana vide, mana telpa- Latgle!. *Lauku Avīze*. Nr.69.
4. Rancāne, A. (2007) Latgolys mōla vazuma viļciejs Ontons Kūkōjs myužreibā. *Katōļu Dzeive*. Nr.1407
5. Trojanovskis, V. (1992) *Ludzānieši*. Rēzekne: Ludzas rajona padome.
6. Trojanovskis, V. (2005) Arī mūzikai piederīgs – A. Kūkojam 65 gadi. *Vietējā Avīze*. Nr.101.